

Драго ЂУПИЋ

ДА ЛИ ПОСТОЈЕ УРБАНИ ДИЈАЛЕКТИ У ЦРНОЈ ГОРИ?

Српски књижевни језик је формиран на основу народних говора, при чему су из тих говора узети они који најкомплексније изражавају бит тога језика, тј. који садрже све оне појаве које чине структуру српског књижевног језика. Као образац, узети су говори тзв. источнохерцеговачког типа и шумадијско-војвођански говорни комплекс. Вук Караџић је при формирању књижевног српског језика за образац узео управо ове говоре, јер су они садржали све оне особине које се могу наћи у већини српских говора, а посебно седмопадежни и четвороакценатски систем. Дакле, као основица за структуру књижевног језика узети су комплекси говора а не један говор, понајмање говор неке урбане средине. У периоду највећих промјена у српском језику, а то је вријеме углавном до 15. вијека, на просторима гдје се говорио српски језик такорећи и није било градова, тзв. затворенијих градских структура, а ако их је и било, њихов језик се није разликовао од језика окружења, гдје су се и вршиле главне језичке промјене и истовремено чувала структура језика. То важи за цјелину српскога језика на данашњим просторима Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, па и Хрватске, тамо гдје је штокавско нарјечје било говорни израз становништва. Средњовјековна књижевност, пак, није користила изворни народни језик, већ тзв. рецензије старословенског језика, првенствено црквенословенски и касније српкословенски језик, а најкасније – славеносрпски. Отуда се и не може говорити да је средњовјековна књижевност дала образац данашњем српском књижевном језику.

* Филолог

Што се Црне Горе тиче, у периоду значајних језичких промјена, укључујући и акценатске, то подручје није имало градских средина, а приморски градови су припадали другим државним структурама, зависно од тога ко се у њима налазио на власти. Зато и приморски градови (какви су Котор, Бар, Будва, Улцињ, Тиват, Херцег Нови и др.) никада у својој историји нијесу имали сопствене дијалекатске идиоме, јер старосједилачко становништво у њима није било формирано као кохерентна цјелина, већ се, негдје мање а негдје више, мијешало са становништвом, са околних руралних простора.

Тако долазимо до закључка да у Црној Гори, и у овој данашњој и у оној у прошлости, нијесу постојали градски говори који би представљали засебне идиоме. То нам потврђује и доста обимна дијалектолошка литература, премда она још није досегла говоре ниједног градског насеља у Црној Гори, али, зато, јесте њихова залеђа, чије језичке карактеристике обухватају како залеђа тако и градске средине. Повремене информације, прије свега лексичког карактера, какве нам, рецимо, даје Милан Решетар у својој студији о штокавском дијалекту,¹ чине извјесну варку, јер би се на основу њих могло закључити да, нпр., постоји перашки дијалекат, пошто је у наведеној студији дата богата лексичка грађа управо из овог насеља (а оно се, на неки начин, може сматрати урбаном). Друга дијалектолошка истраживања о Црној Гори такоређи и не помињу урбане средине, већ их, по правилу, обухватају околни говори, често схваћени не као један говорни идиом, већ више њих. На примјер, када истраживачи говоре о језичким особинама, рецимо, Подгорице, или Плава, помињу поједине језичке особине везане обично за једну конфесију, ми данас знамо да те особине задиру и у говоре окружења тих урбанонима.² Тако се икавизам подгоричких или плавских муслимана односи и на околину, у Плаву – не околна села у којима живе муслимани, а у Подгорици, раније и на нека околна села, нарочито према југозападу, а данас само на град. То, међутим, не значи да говор Подгорице чини посебан говорни тип,

¹ Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien, 1907. посебно стр. 224–315.

² Уп. нпр., Петар Ђорђевић, *Белешке о јусињском говору*, Задужбина Луке Ђековића Требињца, Београд, 1935/34, 185, 188; Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика – Увод и штокавско неречје*, Матица српска, Нови Сад, 1956, посебно стр. 155–175.

јер остале особине говора и муслимана и православаца – односе се прије свега на околину Подгорице, и то на три говорна израза: пиперски, зетско-љешкопољски и кучко-братоножићки, те не постоји засебан подгорички идиом. Рисан, нпр., чини прелаз између источнохерцеговачког и зетскоподловћенског староцрногорског говора; Херцег Нови има особине источнохерцеговачких говора, Никшић, Пљевља, Жабљак, Шавник, Плужине и Колашин – такође; Мојковац и Бијело Поље (ако се у обзир узму и околна подручја ових урбаних цјелина) чине прелаз између источнохерцеговачких и јужносанџачких староцрногорских особина; говор Котора карактеришу особине староцрногорских зетскоподловћенских говора, са ријетким примјесима тзв. адријатских особина и венецијанске романске лексике. Будву карактерише говор Паштровића, Бар – његово сјеверно и источно залеђе. Беране и Рожаје припадају васојевићком говорном комплексу.

Слично је стање и на другим подручјима српскога језика.

Иако је, нпр., Дубровник вјековима егзистирао као самостална република, чак се ни за њега не може рећи да представља особит, посебан говорни тип, јер је његов говор претежно источнохерцеговачког карактера, са извјесним, и то веома малим, чакавским особинама. Француски лингвиста Пол Луј Тома испитивао је говор Ниша и околних села и тај говор назвао нишким дијалектом, али није могао да га сврста у посебан градски говор, јер је и он симбиоза руралних околних говора и самог нишког говора,³ Врањски говор би се могао сматрати посебним не на основу дијалектолошких разлога и података, већ на основу онога што је са њим урадио Бора Станковић у свом књижевном дјелу – ни он се не разликује од стања у околним говорима,

У Црној Гори, у ствари, није било историјских услова да се формира било који урбани дијалекат, иако свака градска средина има своје извјесне специфичности, али не такве које би градски говор у потпуности издвајале из околних говора. Историјске прилике нијесу биле наклоњене формирању посебних говора у градским сре-

³ Уп. Пол Луј Тома, *Говори Ниша и околних села*, Српски дијалектолошки зборник XLV, Београд, 1998. Аутор истиче да је обрађивао девет села и сам град Ниш, „зостављајући исток са говорима сврљишко-заплањског типа, како бисмо остали у зони јужноморавских говора” (стр. 28). Дакле, не само говора Ниша већ ширег околног подручја.

динама, јер су градови, ту и тамо, били само посебне социјалне средине, али не и дијалекатске.

И Вукова испитивања говора Црне Горе, која је на неки начин систематизовао у Предговору својим Српским народним пословицама, издатим управо у Црној Гори, на Цетињу, у Његошевој штампарији, 1856. године, што је прва дијалектологија црногорских говора – не показују постојање ма каквих урбаних дијалеката. Напротив, све урбане средине језички су искључиво везане за околне говоре, без обзира на старину и историјску прошлост урбанонима. Вук говори о појединим говорним особинама градских средина, али нигдје не каже да се оне односе само на њих, већ су у пуној зависности од околних говора.

Када пише о говорима, Вук узима шира подручја, нпр. Бока Которска, с разликама у појединим мјестима (а не Котор или која друга урбана бококторска насеобина), Васојевићи (а не, нпр., Беране или Андријевица), Бјелопавлићи (а не Даниловград, тј. Главица као центар, или Орја Лука и сл.), Пјешивци (а не Никшић), Паштровићи (а не Будва) итд.

У свакодневном говору данас се препознаје дијалекатски израз не по градовима, већ по ширем подручју око њих, а то што градске средине имају више везе са књижевним језиком – то је ствар вишег образовног нивоа човјека градске средине и мијешања са говорницима књижевно-дијалекатског амалгама, а не градских језичких специфичности. Ако се о градским специфичностима може говорити, то су онда посебни фразеолошки или синтагматски обрти, па ћемо, нпр., Подгоричанина препознати по честом именовану лексемом *цикојић*, или Бјелопољца по лексеми *џон*, или Цетињанина – по лексеми *факир*, Никшићанина – по лексеми *јуњаиш* (која се не односи на Никшићанина него на човјека из околних брдских крајева), или Пљевљака – по лексеми *јалијаиш*. А то су лексеме које су настале у градским, срединама и имају више социолошки него дијалекатски карактер.

Већ у првим контактима са људима најчешће се разазнаје из ког је краја саговорник. Најбитнија разлика се осјећа у акцентуацији, према којој се Црна Гора дијели на источно и на западно подручје. На источном подручју се срећемо са два акцента (оба силазна), изузимајући Бјелопавлиће и Васојевиће, код којих се у говору разазнају сва четири акцента који карактеришу српски стандардни је-

зик, али не по систему тзв. источнохерцеговачке, односно књижевне акцентуације. Јер, у ова два говора (бјелопавлићком и васојевичком) дошло је до ликвидације тзв. окситонезе, тј. до помјерање кратког силазног акцента са последњег отвореног слога и његовог преношења на претходни слог, у виду узлазног, али се силазни акценат са затвореног слога није преносио, па је у великој мјери задржано и старо акценатско стање. Тако је од именице *женѝ* добијено *жѝна*, али је у генитиву остало *женѝ*, док је у апсолутном преношењу силазних акцената са слогова ван првога извршена иновација у цјелини, а то је карактеристика књижевног језика, а од дијалеката – источнохерцеговачког и шумадијско-војвођанског, па имамо *жѝна* – *жѝнѝ* (а не жене, као у бјелопавлићко-васојевичким и другим староцрногорским говорима), *нѝја* – *нѝѝ* и сл.

Ако историјске прилике нијесу омогућавале формирање урбаних дијалеката у Црној Гори (и шире на просторима српскога језика), да ли данас постоје услови за постојање урбаних дијалеката? И ту је одговор негативан. Из простог разлога што су говори градских средина данас још отворенији за спољне утицаје него икада у прошлости. Данас се, нпр. у Подгорици, ствара језички амалгам од два црногорска (и српска) дијалекта – источнохерцеговачког и староцрногорског. То је најочљивије у акцентуацији. И све је више говорника који су поријеклом са староцрногорског говорног подручја који прихватају нову акцентуацију, у цјелини или дјелимично. При томе се неријетко осјећа силазна интонација и у слоговима гдје је у источнохерцеговачким говорима узлазна, тако да нарочито кратки узлазни акценат често стиче силазну интонацију, па се чује: *нѝ могу* (мј. *нѝ могу*), *Илија* (мј. *Илија*), *нѝчути* (мј. *нѝчути*), *убити* (мј. *убити*) и сл. Како ће се развијати овај процес за сада је тешко рећи, али да ће се и даље, уз све шири развој књижевног језика, задржавати и дијалекатске говорне особине – то је ван сваке сумње. Каткада и људи са источнохерцеговачког говорног подручја преузимају особине староцрногорских говора – и у акцентуацији (премда у њој мање), и у морфолошком систему, и у синтакси.

Повећање образовне структуре становништва условљава све више прихватање књижевног говорног узуса, али дијалекти ће и даље остати као један од основних развојних елемената језика, тако да се не може очекивати никакво ново формирање урбаних дијалеката. Оно што у будућности буде карактерисало говор и уоп-

ште језик урбаних средина – биће формирање разговорног језика који ће бити знатно ближи књижевном него дијалекатском изразу, тако да се ни у будућности, убијеђени смо, неће моћи говорити о урбаним дијалектима у Црној Гори. Градски говорни израз све више ће карактерисати језик средстава комуникација и литературе, што значи да ће се формирати књижевни језик на недијалекталној основи. Томе особито доприноси технолошки развој друштва у цјелини, чак не само у градским насеобинама.

Драго ЧУПИЧ

СУЩЕСТВУЮТ ЛИ УРБАНЫЕ ДИАЛЕКТЫ В ЧЕРНОГОРИИ?

Резюме

В настоящей статье автор говорит о том, что не существовали исторические условия для образования урбанных диалектов в говорах Черногории. Речь черногорских городов характеризует речь окрестных населенных пунктов. Потому город и деревня имеют совместную диалектную речь.